

JOSIP BRATULIĆ

ŠKOLOVANJE I OBRAZOVANJE GLAGOLJAŠA

Josip Bratulić
Jurjevska 31a
HR 10000 Zagreb

UDK: 37(091)
272(091)
Esej
Ur.: 2014-12-18

O školovanju i obrazovanju glagoljaša malo je do danas pisano¹. Nešto je bolje osvijetljeno školovanje glagoljaša trećoredaca zaslugom o. Petra Runje, franjevca trećoreca, a na temelju obilno istražene arhivske građe. O popovima glagoljašima nešto napomena moguće je naći posijano u raspravama Ivana Milčetića, Rudolfa Strohala i Vjekoslava Štefanića. Ni dokumentacija o školovanju, na žalost, nije za starija razdoblja sačuvana, pa je potrebno od sitnih podataka sastaviti sliku o školovanju i obrazovanju glagoljaša, posebice prije Tridentskog koncila. Za kasnija razdoblja, o čemu govore i vizitacije iz 17. i 18. stoljeća, te o školovanju na Krku, u Zadru – u Zmajevićevu kolegiju i u Priku kod Omiša nešto je više pisano, jer su i podaci sačuvani, ali to je već suton glagoljaštva i njihova utjecaja na duhovni život u našim krajevima.

Školovanje i obrazovanje glagoljaša možemo podijeliti u tri razdoblja: prvo je i najstarije, a odnosi se na djelatnost Svete braće, Ćirila i Metoda. Iz *Žitja* možemo zaključiti da su u Moravskoj i na Blatnom jezeru, na dvoru kneza Kocelja, Sveta braća imala svoje učenike koje su podučavali u čitanju i pisanju, latinskom i grčkom jeziku, osnovama kršćanske filozofije i teologije, kanonskoga prava i liturgije da bi se mogli učenici rediti za svećenike. Takvu je

¹ Ovaj kratak tekst bio je predviđen za "okrugli stol" s raspravom o Ilirskom kolegiju u Fermu, koja se trebala održati davno, prije tridesetak godina, dok sam još bio nastavnik na Zagrebačkoj slavističkoj školi koja se održavala u Dubrovniku i Zagrebu. Ne znam da li se skup održao. Da sam bio pozvan, bio bih iz Dubrovnika krenuo preko mora. U doba kad je kolegij djelovao oko grada Ferma bile su brojne kolonije Hrvata koji su pred Turcima pobjegli u sigurnije krajeve, u Italiju.

praksu sigurno nastavio Metod, onoliko koliko mu je bilo omogućeno ili upravo dopušteno nakon bratove smrti, u svojoj (nad)biskupiji, a u tome su ga slijedili učenici u Makedoniji, o čemu govori djelatnost Klimenta Ohridskoga u Makedoniji, odnosno oni učenici koji su ostali na dvoru bugarskoga kneza Borisa u Preslavu. O tom najstarijem vremenu svjedoče Vuk i Zdeda, o kojima pogrdno piše Toma Arcidakon, koji su imali sljedbenike, glagoljaše, te su bili kao njihovi učitelji.

Od 10. do 16. stoljeća sigurno kod nas nije moglo biti organizirano učilište ni za svećenike latinskog a ni slavenskog-hrvatskog bogoslužja, osim u redovničkim zajednicama, ali zasigurno su zato đaci, žakni, učili kod sposobnijih i uglednijih glagoljaša. Ta je praksa zabilježena i zasvjedočena zapisima na marginama glagoljskih kodeksa iz 16. i 17. stoljeća a i kasnije.

Mladi su glagoljaši, žakni i žaknići, tj. oni koji su se spremali za svećeničku službu, morali znati čitati i pisati: ne samo glagoljicu nego i bosančicu i po svoj prilici latinicu – ovu posljednju barem čitati. Sigurno je bilo sposobnijih koji su učili latinski i talijanski jezik, i čitati i prevoditi tekstove za svoju subraću glagoljaše. Danas učenici odmah uče čitati i pisati – u staro vrijeme te su djelatnosti bile odvojene. Čitati su znali svi (glagoljaši), pisati vještiji, sposobniji, tj. pisari, "supisci". Nije bio problem samo znanja nego i pribora za pisanje i materijala na kome se piše, pergamene, papira. Naravno – u samostanima benediktinaca, franjevac trećoredaca sposobniji su bdjeli nad mladim redovnicima te su ih podučavali u duhovnostima i vještinama koje će im biti potrebne. U tu su svrhu prevodili i priređivali priručnike kakvih je bilo među svećenicima koji su se u liturgiji služili latinskim jezikom. Među našim glagoljašima najčitanija je knjiga bila *Naručnik plebanušev*, priručnik za svećeničku službu, tiskan u Senju 1507.

Da su žakni, đakoni, tj. pripravnici za svećeničku službu, učili u nekoliko središta za naobrazbu razvidno je iz zapisa: takvih je zapisa na rukopisima iz Vrbnika na otoku Krku, i na beramskim i ročkim kodeksima. Iz Roča je bio Juri žakan, koji je nosio Novakov misal u tiskaru da slagari iz njega slože tekst, i na predlošku, Misalu kneza Novaka, zabilježio usklik radosti nad našom štampom:

Vita, vita!
Štampa naša gori gre!
Tako ja oću, da naša
gori gre!

Sredinom 16. stoljeća, u doba kad se, posebice u Istri, širi protestantizam iz Njemačke, gdje je našao plodno tlo među istarskim glagoljašima, sačuvano je nekoliko pisama Jurja Pomazanića, koji je kao svećenički kandidat otišao u

Njemačku da bude slagar i korektor glagoljskih knjiga. Iz Njemačke se javio svome župniku i učitelju, Vincencu Brnkoviću u Tinjan. Taj je Vincenzo bio u Bermu učitelj mladih glagoljaša. U pismu je piše (1563): "Mi te, dragi moj brate krvni, prosim vas da biste mi poslali jedne knjige štampane na hrvacku ke se kliču Postila, i te iste knjige su nam veliko drage, a zač dobro v njih (se) govori i istino, i v teh drugoh.." U drugom pismu moli ga da mu pošalje Novi testament, ako je tiskan: "Ča mi pišeš da mi ima dati pre Stipana (odnosi se vjerojatno na Stjepana Konzula, iz Buzeta, koji je tada tražio suradnike i korektore u Istri) jedne knjige, ja nis videl ni pre Stipana ni knjig. A sada te molim kako moga draga brata, aku je vas Novi tištament svršen, pošlji mi jedne knjigi a obećal si mi poslati vsakeh ke buste šampali. Molim te ne umankaj mi, da se ih nagledam preje moje smrti!"²

To drugo, najmanje istraženo i najmanje poznato razdoblje u školovanju i obrazovanju popova glagoljaša trebat će posebno istražiti.

Treće razdoblje nastaje nakon Tridentskog koncila i obnove Crkve "in capite et in membris", to jest obnove svećenstva i puka. Pojedini biskupi u glagoljaškim krajevima, upoznavši zapuštenost duhovnoga života, ali i neobrazovanost glagoljaša, nastojali su zatečeno stanje popraviti, jedni osnivanjem učilišta, kao koparski biskup Naldini, drugi pritiskom na glagoljaše da prihvate u obredima latinski jezik i obrazovanje kakovo je u ostaloj Crkvi. Primjer je toga puta pulski biskup Sozomeno, koji se s takvim pristupom zapleo u sukob s Riječkim kaptolom i građanima, ali uspjeh nije postigao. Krčki biskupi, odreda Mlečani, čuvali su "status quo", a kad je biskup Antonio Zuccheri, u 18. st. htio podignuti stupanj obrazovanja i smanjiti broj klerika u svojoj biskupiji, naišao je na žestok otpor, suspendiran je i stavljen pod istragu zbog toga što je optužen kao protivnik slavenskog jezika u liturgiji. U svećenički stalež tada još bježe mladići na otoku Krku da pobjegnu od vojske i galijotske službe³.

Iako je rimska Propaganda upravo tada nastojala rusifikacijom glagoljskih tekstova uspostaviti most prema pravoslavnima, Rusijom, Ukrajinom ali i slavenskim pravoslavnim narodima na Balkanu, pa u tom smislu pružiti glagoljašima dobro obrazovanje, uspjeh pothvata je bio manji od očekivanoga. Učenici i studenti po ilirskim zavodima u Loretu i Fermu, pa i u Rimu, ako su se obrazovali u latinskom ili talijanskom jeziku, ostali bi u Italiji; oni koji su došli iz latinaških krajeva (iz krajeva s latinskom liturgijom), a to su Bosna, Hrvatska i Slavonija, tek su nešto malo naučili glagoljice, ali ostali su

² F. BUČAR, 1904.

³ J. BRATULIĆ, 2002., 83-88.

vezani za svoje biskupije, ili na svoju redovničku zajednicu. Drugi, pravi glagoljaši, osobito iz zavoda u Fermu i Loretu, vraćali su se sa znanjem iz latiničkih hrvatskih knjiga – Anđelo Dalla Costa, Antun Kadčić, Filip Lastrić a u bosančici Matija Divković i drugi. Naši su glagoljaši, kod kuće, kod svojih učitelja, stjecali potrebno znanje iz kršćanske teologije i crkvenoga prava.

Ni glagoljaška sjemeništa, ona na Božjem Polju u Istri, u Kopru, u Zadru, i Priku kod Omišu, nisu postigla ono što se od njih očekivalo. Isusovačko školstvo je postalo uzor za cjelokupnu crkvenu i svjetovnu naobrazbu i na gramatičkom i na filozofijskom polju, a ono što su dobivali glagoljaši bilo je nedostatno.

Upravo zbog toga neorganiziranoga školstva, glagoljaška je naobrazba zapala u krizu, i krajem 18. stoljeća kada uglavnom zamiru njihove škole i učevne ustanove. To je bio i kraj stare nastave i staroga glagoljštva. Tek će se u 19. st., u Zadru, npr. u novim društvenim i političkim prilikama postaviti pitanja već rijetkih popova glagoljaša i glagoljanja, tj. službe Božje na staroslavenskom (iz glagoljicom tiskanih misala) i na hrvatskom jeziku (iz latiničkih lekcionara, "šćaveta"). U obnovi poznavanja glagoljičkog pisma i bogoslužja prednjače Mihovio Pavlinović i Ivan Berčić. U Splitu osamljen, ali zato smišljeno i ustrajno nastoji glagoljicu oživjeti u Splitskoj nadbiskupiji don Frane Bulić, te će se i borba za slavensko bogoslužje voditi na drugačiji, oštrij i principijelniji način.

Literatura

- Josip BRATULIĆ, Glagoljica i glagoljaši u Poljicima, *Poljički zbornik*, 2, Zagreb, 1971, 141-149.
- Josip BRATULIĆ, *Glagoljska baština u Vrbniku*, u zborniku *900 godina Vrbnika*, Rijeka, 2002, 83-88.
- Franjo BUČAR, Hrvatski prilozi povjesti reformacije, *Vjesnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 6, Zagreb, 1904.
- Stjepan IVANČIĆ, *Povjestne crtice o samostanskom III. Redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i Poraba glagolice u istoj Redodržavi sa Prilozi*, Zadar, 1910.
- Ivan MILČETIĆ, *Glagoljaši, osobito Krčki, u prošlosti Hrvatskoj*. Kulturno-povjestna rasprava, Smotra. Mjesečnik za obću prosvjetu, I, Zagreb, 1887, 176-153, 219-224, 279-296.
- Petar RUNJE, *Školovanje u Provinciji franjevac trećoredaca glagoljaša*, Zagreb, 1990, 7-30.
- Vjekoslav SPINČIĆ, *Slavensko bogoslužje u Istri*, sastavio V. S., Pula, 1913.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Knjige krčkih glagoljaša u XVII. stoljeću*, *Prilozi P.P.*, XV/1935, Beograd, 1935, 1-32.